

בניין וסתירה – בכלים

- א. הקושי בפסקי הרב – לאור חידושו של המג"א
- ב. הקושי ע"ד המג"א – מן העולה בפירוש רש"י והירושלמי
- ג. צמצום דברי המג"א ויישובם, ולפי"ז ביאור לדברי הרב
- ד. האם הוי איסור דרבנן או איסור תורה
- ה. דעת הגר"ש אלישיב – כדברי הגר"מ אליהו
- ו. דעת המתירים
- ז. העולה מן האמור

א. הקושי בפסקי הרב – לאור חידושו של המג"א

בספרי הגר"מ אליהו (מאמ"ר ח"ד סי' סב) מובא שלדעת הרב, יש להחמיר בשבת – שלא להאריך שולחן (כשהבליטה נתקעת בחור הדק היטב, ואינו זז בה), לא להגביה או להנמיך סטנדר, לא ללחוץ על כפתור המסובב את מאורר, וכדו'. וזה לשונם:

"ישנם שולחנות שהמאריכים שלהם עשויים כעין מדף שמצמידים אותו לשולחן עצמו (אחרי שנפתח השולחן באמצע), ויש בו לשון של עץ בולט ובצד שני יש חור, הלשון נכנס לתוך החור ונתקע לתוכו. ולכאורה אם אדם מקפיד שהשולחן לא יזוז והחורים והבליטות האלה נתקעים אחד בשני ומהדקים אותו הדק היטב כדי שלא יזוז, אז דרכו להיות תקוע – אסור בשבת אף על פי שיכול להיות רפוי¹. אבל אם לא אכפת לאדם שיהיה תקוע או שיהיה רפוי או שיזוז קצת, כיון שאינו מפריע – לכאורה מותר בשבת. ובפועל בני אדם רוצים להדק השולחן שיהיה יציב, ולא רפוי – ואז חייב משום תוקע בשבת.

ולכן יש להזהר שלא יבוא לידי איסור תוקע אם מצמיד אותם בשבת, ויש לבדוק ביום חול אם המאריכים נצמדים בחוזק, ואם כן, יש לשייף אותם במקומות שנצמדים שם כדי לרכך את ההצמדה שלהם לשולחן וכך לא יהיה איסור תוקע... והטוב ביותר הוא לבדוק עניין זה כבר בשעת רכישת השולחן".

1 שכל שדרכו להיות תקוע, אסור אפילו להחזירו רפוי, ורק כשדרכו להיות רפוי – מותר, ולכך כתוב לקמן ששייפו כדי שיהיה דרכו בכך.

"ישנם סטנדרים שעשויים לעלות ולרדת על ידי פתיחת וסגירת הברגה ליצירת לחץ על גבי עמוד הברזל – אסור לסוגרם ולפותחם בשבת משום שיש בזה כעין בונה וסותר. אבל אם יש חורים מוכנים מראש בעמודי הברזל, ורק מכניסים בהם את הברזלים מבלי לתוקעם בחוזקה – מותר".

"מאוורר רוח שפונה ימינה ושמאלה ורוצה לשנותו שיטה למקום אחד או שפונה למקום אחד ורוצה שיסתובב ימינה ושמאלה, יש שדנו זאת להתיר מפני שהלחיצה על הכפתור אינה נוגעת לחשמל, ולפי דברינו זה איסור דאורייתא של בנין, שע"י לחיצתו והפרדתו בין שני חוטים או שני חלקים הוא כמו בונה כלי חדש שמטה ימינה או שמאלה במקום לכיוון אחד, וכן להיפך, והוי ממש כמו מיטה של פרקים שאסור להחזירה ולהדקה, ואם תקע – חייב חטאת כי זה נקרא הבנין שלה, וכך גם בזה".

והנה, **רבים ראו כן תמוה ע"ד הרב זצ"ל בענין זה, שהלא מכבר נודע מה שכתבו, מגני השולחן, הרב מגן אברהם (סי' ש"ג סק"ב) והרב ט"ז במגן דוד (שם סק"ז), שכל כלי שדרכו בפירוק ובהרכבה – ואין עשוי לקיום רק לפותחו ולסוגרו תמיד' – אין בו בכלל בונה וסותר ומכה בפטיש, וא"כ ה"ה לכאורה לכל דברים אלו, שיש להתיר לפרקם ולהרכיבם בשבת, שהרי הדרך לקצר ולהאריך השולחן תדיר, ולהגביה ולהנמיך הסטנדר תדיר, ויש לתמוה ע"ד הרב שאסרון, דמאי שנא מדברי המג"א והט"ז שנפסקו להלכה בשו"ע הגר"ז (שו"ע הרב שם, סעיף כא) ובמשנ"ב (שם ס"ק מה), וכן מצינו לגאון עוזנו בעל הבן איש חי (ויקהל ש"ש ה) שהסתמך על היתר זה וכתב:**

"וכלי שקורין בערבי קמק"ם וכיוצא בו, שהראש שלו עשוי חריצים כמו זה שקורין בערבי ברג"י, והוא מתפרק ומתחבר על ידי החריצים, מותר לפרקו ולהחזירו בשבת, ואף על פי שמהדקו בחוזק אין בו איסור לא בנטילה משום סתירה, ולא בחזרה משום בנין, לפי שאין עשויים לקיום כדי שיהא בהם סתירה ובנין, אלא עשויין לפתוח ולסגור תמיד, שאין המשקה נכנס לתוך הכלי או יוצא ממנו כי אם ע"י פתיחה או סגירה זאת, וכל כהא דדרכו בכך מותר, וכנז' בפוסקים:

ובאמת בספרי ההלכה שיצאו בדורנו, כתבו להדיא להתיר להאריך שולחן ולהגביה סטנדר וכדו' עפ"י דברי המג"א הנ"ל, עי' שמירת שבת כהלכתה פרק כג סעיף נ (ובהערה קנב בשם הגרש"ז אוריעבך) ופרק כד סעיף כה, פסקי תשובות סי' ש"ג אות ט, ילקוט יוסף שבת סי' ש"ד סעיף ב (בשם מו"ר אביו ומו"ר הגרב"צ אבא שאול, ועיי"ש שדעת הגרב"צ להתיר רק אם תדיר להגביה ולהנמיך, כפי שמצוי בסטנדרים המצויים בישיבות), מנוחת אהבה פרק כג הלכה לט (אמנם שם התיר רק אם הדרך לשנות גובהו לפחות פעם אחת ביום) ועוד רבים.

ב. הקושי ע"ד המג"א – מן העולה מפירוש רש"י והירושלמי

אמנם אחר ההשקפה, כשנרד לשורשן של דברים, נראה שדברי הרב מבוארים היטב.

דהנה, איתא בשבת מז. 'המחזיר קנה מנורה בשבת חייב חטאת, קנה סיידין (הטחין ומלבנין הבית בסיד יש להן קנים של פרקים ונותן מטלית בראשה ושורין בסיד המחוי וטח את הבית, וכשהוא טח מלמטה אי אפשר לו אלא בקנה קצר וכשהוא הולך ומגביה מוסיף קנה על קנה ומאריכו. רש"י) לא יחזיר, ואם החזיר פטור אבל אסור'.

ומבואר שישנו הבדל לדינא בין קנה מנורה שהחזרתו – איסור תורה, לקנה סיידין שהחזרתו – איסור דרבנן, וטעם ההבדל, פירש רש"י (ד"ה פטור) משום שקנה סיידין הרכבתו – אין זה גמרו, שהרי צריך לחזור ולפרקו תמיד, ורצונו לומר שאין הכלי מוכן לכל שימושיו ע"י חיבורו, ואדרבה כחלק משימושיו צריך לחזור ולפרקו ולכך לא חשיב מתקן כלי מהתורה, וכן בירושלמי (פ"ב ה"א) אמרו שטעם הפטור משום שהוי בנין לשעה.

ומכל זה משמע, שאכן כלי שדרכו לחזור ולפרקו כחלק משימושיו אין איסור תורה בהרכבתו, אלא שמ"מ יש בכלי זה איסור מדרבנן, ולפי"ז יש לתמוה לאידך גיסא ע"ד המג"א והט"ז, שהתירו למעשה להרכיב דברים שאין עשויין לקיום ודרכן בפתיחה וסגירה תדיר, דמאי שנא מקנה של סיידין שאע"פ שחוזר ומפרקו "תמיד" יש בו איסור מדרבנן?

ג. צמצום דברי המג"א ויישובם, ולפי"ז ביאור לדברי הרב

וכבר עמד על כך בס' תהלה לדוד (שי"ג ס"ק יז) והאריך בקושיה זו, ולבסוף כתב ליישב, שלא התיר המג"א להרכיב אלא כיסוי הכלים – לכלים, כיון שמעיקרא עשית פתח וסתירתו אינו אלא מדרבנן (שעצם הכלי קיים) ובכה"ג כשנעשה לשעה התירו, ומה שאין כן בקנה של סיידין ובשאר דברים שעושה בנין ממש ולא פתח בעלמא שמעיקרא אסור מהתורה, אין להתיר ממש כשנעשה לשעה ואסור מדרבנן.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ח כז ד"ה והנה מה שהקשה) הביא דבריו, וכתב ליישב באופן אחר, שקנה של סיידין אף שעשוי לפרקו – אינו עשוי לסותרו באותו יום ובאותה שבת – ולהכי אסור מדרבנן, אבל כיסוי הכלים שעשויים לסותרם באותה שבת – מותר. ודייק כן מדברי שו"ע הרב.

ומרן החזו"א (או"ח סי' נ אות ט ד"ה והא) הקשה מדנפשיה כדברי הרב תהל"ד, וכתב לחלק בין הדברים, שבכיסויי הכלים החיבור אינו בכלל 'בנין', ואין הכיסוי והכלי הופכים לדבר אחד, כיון שכל ענין הכלי ויעודו נובע ממה שהחיבור יכול להתפרק והכלי לשוב ולהיות פתוח, דכלי סתום

אינו כלי כלל, ומשא"כ בחיבור חלקי קנה של סיידין שהשימוש אינו נובע מכח מה שיכול לפרקם, אלא אף בעודם מחוברים משתמשים בהם (ורק כשרוצה להשתמש בקנה לשימוש אחר – צביעה בגובה נמוך יותר – חוזר ומפרק) נעשו לדבר אחר והוי בנין. ולענ"ד כדבריו כן משמעות לשון הט"ז ('עיקר תשמישו ע"י פירוק') והפמ"ג בביאורו לדבריו (במשב"ז א"א להשתמש כי אם ע"י פירוק). ועי' במנחת שלמה תניינא (יט אות ג) שכתב שמדברי הפמ"ג לא משמע כחזו"א, ודבריו צל"ע, ואח"ז ראיתי בס' אורחות שבת (פ"ח הערה ד) שכתבו כדבריו שלשון הפמ"ג קרובה לסברת החזו"א.

ומכל אלו הישובים, הבאים ומצמצמים את דברי המג"א, חוזרים ועולים דברי הרב ומבוארים הדק היטב, שהרי נמצא שלא התירו המג"א והבן איש חי להרכיב – אלא כיסויי הכלים בלבד, אבל הארכת השולחן והגבהת הסטנדר וכדו' אינם בכלל כיסויי הכלים אלא הוּו ממש דומיא דקנה של סיידין שאסור, וכן הוא הן לפי ביאור התהל"ד והן לפי ביאור מרן החזו"א, ואפילו לפי חידושו של המנחת יצחק לא הותר אלא א"כ מפרק באותה שבת ממש.

וע"ע במנחת שלמה הנ"ל, שהוסיף שלפי דברי החזו"א **אסור להבריג בשבת את כיסוי המלחיה** – **למלחיה**, שהרי שימוש המלחיה הינו בעוד הכיסוי מחובר לה, ע"י שיוצא המלח מן החורים, ודמי לקנה של סיידין. אמנם אח"ז ראיתי באורחות שבת (פ"ח הערה ד, ושם אות נח) שכתבו להתיר הברגת המלחיה גם לדעת החזו"א, עיי"ש.

ד. האם הוי איסור דרבנן או איסור תורה

והנה כפי שהזכרנו למעלה, מדברי רש"י משמע שבקנה של סיידין אין איסור תורה – אפילו תקעו וחיבורו בחוזק, מפני שהדרך לחזור ולפרקו, אמנם **התוס'** (שם ריש ע"ב) **הרמב"ן** (ע"א ד"ה הא דאמרי, ואף לפירוש השני שהוסיף שם כן הוא) **והרשב"א** (שם ד"ה אינהו) – ביארו שבגמ' רצו להוכיח מדין 'קנה של סיידין' שאפילו היכא **שלא תקע** ואין חיוב חטאת אכתי אסור שמא יתקע, ומשמע מזה שבקנה של סיידין איירי כשלא תקע, ואילו תקע היה חייב אע"פ שהוי בנין לשעה. וע"ע בריטב"א (ד"ה מתיבי) שהרכיב שני הפירושים יחד, עיי"ש. ומדברי הרב זצ"ל, שכתב לגבי הארכת שלחן 'חייב – משום תוקע' נראה שתפס לדינא כדברי שאר הראשונים.

ולענ"ד, ניתן להוסיף בענין זה דבר נחמד, שרש"י ושאר א"ר **אזלי לשטתייהו**, לפי מה שפירשו בשורש איסור תוקע: **שרש"י שפירש** בסוגיין שהאיסור הוא משום **"מכה בפטיש"**, ברור שלפי דבריו לא שייך לומר שחיבור שיעודו להתפרק יהיה אסור מהתורה שהי' אין זה גמרו' ומכה בפטיש אינו חייב אלא בגמר מלאכה, ולכך ס"ל שאפילו בתקיעה אינו אלא מדרבנן.

אך **התוס'** (קב: ד"ה האי, וע"ע עד: ד"ה חביתא) **והרמב"ן** (קב: ד"ה רב) שכתבו שהחייב בתוקע הוא משום **בונה**, שוב ניתן לומר שאף בכה"ג ש'אין זה גמרו' ועומד להתפרק יהיה חייב על התקיעה משום בונה, שבונה אין זה גמר מלאכה בדווקא.

ועוד ניתן להוסיף ולומר, שמה שהכריחו לרש"י לפרש שתוקע הוא משום מכה בפטיש – ולא משום בונה – היינו משום **שיטת רש"י** בכמה דוכתי (קכב: ד"ה גזירה עד: ד"ה ואי חייטיה, ביצה יא: ד"ה דאין) שלדעת בית הלל (ביצה כב.) **ש'אין סתירה ובנין בכלים** היינו **לחלוטין**, ואפילו עושה כלי מתחילתו אינו חייב משום בונה, ולפי"ז כ"ש שתוקע אינו משום בונה, ואף שמצינו פעם אחת בגמ' שבת קלח: שפירש רש"י שתוקע חייב משום בונה, יש לומר שהיינו משום שבעל המימרא שם הוא רב, ורב ס"ל שיש בנין וסתירה בכלים, כמבואר בגמ' שבת קב: ובפירוש רבינו חננאל שם. וכל זה בניגוד לשיטת התוס' והרמב"ן הנ"ל, שכתבו שאף לבית הלל שאין "בנין וסתירה בכלים" בבנין גמור ובתקיעה יש – והתוקע חייב משום בונה לכ"ע.

ואם כנים דברינו, יבואר היטב מדוע להלכה ולמעשה **יש לאחוז שהרכבת קנה סיידין** – ולחזו"א וסייעתיה ה"ה הרכבת שולחן – **הינה איסור תורה**, שהרי מבואר בשו"ע (סי' ש"ג י וסי' ש"ד א) שאע"פ שאין בנין וסתירה בכלים 'התוקע עץ בעץ – חייב משום בונה' וכשיטת התוס' והרמב"ן, וכיון שלפי דברינו למעלה מה שכתב רש"י שקנה של סיידין לא הוי איסור תורה – נובע ממה שביאר שתוקע שורשו במכה בפטיש, שוב לפי מה שפסק מרן שתוקע שורשו במלאכת בונה, אף בקנה של סיידין יש לחייב משום בונה, וכפי שכתבו התוס' והרמב"ן.

ה. דעת הגרי"ש אלישיב – כדברי הגר"מ אליהו

ובסייע"ד מצאתי בקובץ תשובות להגר"ש אלישיב זצ"ל (ח"ה סי' סד וע"ע בהערות הגרי"ש"א לשבת מז. וע"ע אורחות שבת פ"ח הערה פז משמו) שכתב בקיצור לאסור הגבהת סטנדר ונימק דבריו מהטעם שהבאנו בשם החזו"א. וז"ל "מן הדין מותר לעשות סיפולוקס בשבת.. **ושאני מסטנדר שאפשר השימוש בו בלא לשנות הגובה והתנוחה שלו וחמור יותר**. דהכא הוי כל תשמישו רק בהרכבה ופירוק והוי כקבוק שסוגר".

ו. דעת המתירים

ובישוב דברי המתירים, שהתירו להאריך שולחן ולהגביה סטנדר, אפילו כשתוקעם בחוזק, ולא חשו לקנה של סיידין שמבואר שאסור, יש לומר, שסבירא להו כפי שכתב הראש"ל **הגרע"י** (ג או"ח כא, אות ו-ז) בתשובתו לענין עשית מי סודה בשבת, שדן שם מצד הברגת בלון הגז לכלי, והביא שיש להתיר משום שדמי לכיסוי הכלים שהתירו הט"ז והמג"א, ושוב הקשה על דבריהם מאי שנא מקנה של סיידין? והביא דברי החזו"א והתהילה לדוד הנ"ל, ושלפי דבריהם יש לאסור

הברגת הבלון, ושוב יצא לחלק באופן אחר שלא אסרו בקנה של סיידין אלא משום שהחיבור היה מעשה אומן אבל היכא שכל הדיוט יכול לחברו ודרכו בפירוק והרכבה שרי לכתחילה. וכן הוא בהברגת הבלון. עכת"ד. ומזה הטעם לכאורה יש להתיר אף להאריך שולחן ולהגביה סטנדר, שכל אלו מעשה הדיוט ואינם צריכים אומן, וכ"כ במנוח"א (פכ"ג הערה 103) להתיר מטעם זה.

אמנם לכאורה יש להעיר על טעם זה, שהן אמת שכן מבואר ברמב"ן (קב:) ושאר הראשונים, שאין חיוב "בונה" בכלים אלא בכה"ג שנתפרק ואין ההדיוט יכול ולהחזירו אלא האומן, מ"מ היינו דווקא מצד "בונה" ומטעם שאין בנין וסתירה בכלים, וכמבואר ברמב"ם שם, אך מצד מכה בפטיש לא מצינו הבדל בין מעשה אומן או לא, וכפי שמצינו ש"המנער טלית חדשה שחורה כדי לנאותה ולהסיר הצהוב הלבן הנתלה בה כדרך שהאומנין עושין חייב משום מכה בפטיש" (רמב"ם, הובא במשנ"ב סי' ש"ב סק"י) ואע"פ שאין זה מעשה אומן וכל הדיוט יכול לנער, כיון שכן דרך האומנין, חייב. וכ"כ בשו"ת משנה שכיר (או"ח סי' קיא), ויש ליישב, עי' באבן האזל (פ"י מהל' שבת הי"ז) ואכמ"ל.

וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' לב) שכתב להתיר, להגביה סטנדר ולהנמיכו מטעם אחר, שחלקי הכלי אינם מתפרקים לחלוטין ותמיד נשארים יחד. ומ"מ גם לדבריו יש לאסור – להאריך שולחן וכדו'.

ז. העולה מן האמור

לדעת הגריש"א, והגר"מ אליהו – אסור להאריך שולחן או להגביה סטנדר, ואף יש בזה חשש איסור תורה, ודבריהם מיוסדים על גדולי האחרונים, הרב תהילה לדוד ומרן החזו"א, אלא שמ"מ הני מילי כשתוקעו בחוזק, אך אם דרכו להיות רפוי – מותר.

